

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ТА ДІЮЧА ПРАКТИКА ОБЛІКУ ОБЛІГАЦІЙ

У статті розглянуті проблемні питання обліку емісії та погашення облігацій в Україні, поповнена їх класифікація. Обґрунтована доцільність, в умовах економічної кризи, використання недержавних облігацій, забезпечених третіми особами. Розглянута можливість удосконалення обліку короткострокових та середньострокових облігацій на бухгалтерських рахунках.

There are the considered problem questions of account of emission and redemption of bonds in Ukraine in the article, their classification by filled up. Reliable expedience, in the conditions of economic crisis, use of none state bonds provided with the third persons. The possibility of improvement of account of short-term and medium-term bonds on the business accounts was considering.

Постановка проблеми у загальному вигляді. За останні роки крім традиційних джерел фінансування суб'єктів господарської діяльності – кредитних ресурсів, векселів, акцій – підприємства вибирають інші засоби залучення фінансових ресурсів, а саме, випускають облігації.

Випуск облігацій це пряме звернення до інвесторів і тому облігаційні позики значно дешевші, ніж, наприклад, банківські кредити, вони можуть бути отримані на значні строки.

Разом з тим, одержувач облігацій – це кредитор, але не власник корпоративних прав (як акціонер), він не має права голосу у справах корпорації та не бере участі у розподілу прибутку.

Як підтверджує практика мережі українських магазинів "Таврія-В", за рахунок емісії облігацій в 2006-2007 роках було відкрито низку торгівельних центрів у трьох містах України: Одесі, Херсоні та Харкові [1, с.3].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років свідчить про те, що питанням облігаційних позик присвячені праці багатьох фахівців [2, с.11-13; 3, с.9-13]

Більшість досліджень розкриває проблемні питання випуску, розміщення, погашення облігацій та їх класифікації, але не в умовах економічної кризи, коли зростає рівень інфляції, що потребує підвищення процентних ставок до сплати інвесторам.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виникає необхідність розширення класифікація облігацій та обґрунтування вибору таких видів цінних паперів, які в умовах економічної кризи дадуть найбільший економічний ефект як для емітента, так і для інвестора.

Метою статті є обґрунтування необхідності удосконалення обліку облігацій. Для досягнення означеної мети були поставлені такі завдання:

- обґрунтувати класифікацію всіх видів облігацій;
- розглянути можливість удосконалення бухгалтерського обліку короткострокових і середньострокових облігацій;
- дослідити які види облігацій доцільно використовувати підприємствам в умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно п.1 Закону України „Про цінні папери і фондовий ринок”, облігації – вид емісійних боргових паперів, які випускаються з метою отримання позикового капіталу і по яким емітент зобов'язується сплатити одержувачам фіксовану суму у визначений строк у майбутньому, або виплачувати дохід, розмір якого встановлено у формі конкретного відсотка, відносно номінальної вартості

облігацій, на відміну від акцій, де розмір дивідендів по яким залежить від прибутковості підприємства [4, с.15-35].

Таким чином, облігація – це позикове зобов'язання, яке включає два головних елемента:

1. зобов'язання емітента повернути, власнику облігації, вказану під час розміщення, суму в обумовлений строк;
2. зобов'язання емітента виплачувати власнику облігацій дохід у зафіксованому розмірі або у вигляді відсотків від номінальної вартості.

По строкам погашення облігації бувають:

- короткострокові – 1-3 роки;
- середньострокові – 3-7 років;
- довгострокові – 7-20 років;
- безстрокові – без дати погашення (державні).

Дефіцит Державного бюджету і раніше викликав необхідність поширення ринку державних облігацій. Але, багаторічний досвід випуску державних облігацій свідчить про те, що Держава не завжди спроможна своєчасно і у повному обсязі погасити борги перед власниками облігацій.

Станом на 2008 рік державні облігації в Україні відсутні.

Як свідчить практика, у період економічної кризи, саме окремі підприємства відчули необхідність і можливість у залученні позикового капіталу, у вигляді емісії облігацій у межах свого господарства. Але, випуск і розміщення облігацій може відбуватися тільки в умовах бездоганного стану економічних показників емітента, його надійності як партнера.

Таким чином, можна зробити висновок, що емісію облігацій можуть впроваджувати ті підприємства та організації, які мають власний капітал, що значно перевищує суму випуску облігацій.

Відповідно до ст.163 Господарського Кодексу України (ГКУ), в Україні можуть випускатися облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик, облігації місцевих займів та підприємств [5, с.33] Вони можуть бути іменними та на пред'явника, документарними та бездокументарними.

В економічній літературі [2, с.9] надається більш поширена класифікація облігацій:

1. За формою існування.
 - Документарна – при якій надаються бланки сертифікатів і перехід прав власності фіксується у реєстрі власників іменних облігацій;
 - Бездокументарна – коли підтвердження права власності є обліковий запис зберігача, а перехід прав власності фіксується у депозитному закладі.
2. В залежності від емітентів.
 - Державні – коли емітентом виступає Міністерство Фінансів України, а гарантом – Національний Банк України;
 - Приватні – випускаються комерційними банками, акціонерними товариствами та товариствами з обмеженою відповідальністю, на суму, яка не перевищує розмір статутного капіталу, або розмір забезпечення, наданого третіми особами.
3. За формою випуску.
 - Іменні – коли на сертифікаті вказується прізвище власника. Реєстр власників ведеться незалежним реєстратором чи емітентом, на підставі ліцензії;
 - На пред'явника – коли на сертифікаті облігації не вказується прізвище власника, облік прав власності в депозитарній системі не здійснюється.
4. За умовами обігу.
 - Вільний обіг – коли першими й послідовними власниками облігацій можуть бути будь-які фізичні або юридичні особи. Використовуються тільки для відкритого розміщення;
 - Обмежене коло – коли обіг облігацій здійснюється серед учасників розміщення. Використовуються тільки для закритого розміщення.

5. За видами.

- Процентні – коли по облігаціям здійснюється виплата процентів;
- Цільові – коли виконання зобов'язань дозволено робити товарами або послугами, у відповідності з вимогами, які встановлені під час розміщення облігацій.

6. За умовами забезпечення.

- Звичайні – незабезпечені;
- Забезпечені – це зобов'язання, які забезпечені третіми особами шляхом укладання:
 - договору-доручення, відносно забезпечення виконання обов'язків погашення основної суми боргу та виплати доходу;
 - договору-страхування ризиків на погашення суми боргу;
 - договору з банком, іншим фінансовим закладом відносно погашення суми боргу.

Вищеназвану класифікацію облігацій, на наш погляд, можна поповнити наступними групуваннями видів облігацій:

7. За умовами погашення.

- Відзивні – які дають право власнику облігацій достроково їх погасити;
- Невідзивні – коли відсутня можливість дострокового відгуку та погашення облігацій.

8. За умовами обміну.

- Конвертовані – які можуть бути обмінені на акції власного випуску емітента, які викуплені у акціонерів;
- Неконвертовані – які не обмінюються на інші цінні папери.

Розглянемо переваги та недоліки вищеназваних видів облігацій (Таблиця 1)

Таблиця 1

Переваги та недоліки різних видів облігацій

Види облігацій	Переваги		Недоліки	
	для емітента	для інвестора	для емітента	для інвестора
1	2	3	4	5
Відзивні	можливість втримання різниці між відзивною ціною і номінальною	можливість довгострокового відзиву, погашення та вибору терміну погашення	необхідність відповідної плати інвесторам за довгостроковий відгук	Довгострокове погашення з мінімальною премією
Невідзивні	погашення облігацій відбувається у запланований строк	планове погашення облігацій надає можливість отримувати максимальний дохід	Відсутні	у разі необхідності, неможливо дострокове погашення облігацій
Конвертовані	можливість знижки ціни позики та гнучкість у погашенні боргу	високий рівень безпеки вкладень	можливість втрати за рахунок високого курсу акцій	дохід може бути менший, ніж звичайно
Неконвертовані	ціна позики не змінюється	рівень доходу плановий	можливість конвертації тільки в акціонерних товариствах	Відсутні

Для успішного проведення емісії облігацій підприємствам необхідно дотримуватися наступних правил:

- a) розміщати облігації можливо тільки тоді, коли повністю сплачено статутний капітал;
- b) сплачувати облігації у ході їх розміщення можливо тільки грошима по ціні не нижче номінальної вартості (за винятком дисконтних облігацій), у національній валюті.

Згідно з Українським Законодавством, умовами розміщення облігацій може бути передбачено встановлення номінальної вартості облігацій в іноземній валюті.

На наш погляд, світова економічна криза, яка негативно впливає на курс іноземної валюти, не сприяє її використанню для встановлення номінальної вартості облігацій, бо у подальшому, під час виплати відсотків і погашення облігацій, постраждає одна із сторін: емітент або власник цих цінних паперів.

З 12.04.2008 року, відповідно до Закону України від 23.02.2006 року №3480-IV, всі емітенти можуть розміщувати облігації на суму, яка не перевищує трьох розмірів власного капіталу, або суму забезпечення, яке надано гарантом.

До цього періоду, згідно Закону України „Про цінні папери і фондовий ринок”, для всіх емітентів облігацій, крім акціонерних товариств, сума розміщення облігацій не була обмежена. Для акціонерних товариств, відповідно ч.2, ст.158 ГКУ, вона не могла перевищувати розмір статутного капіталу або забезпечення, яке надано гарантом. На наш погляд, введення обмежень сум розміщення облігацій для всіх емітентів доцільне, це підвищить гарантії одержувачів облігацій щодо повернення їх вкладів.

Але, в умовах економічної кризи в Україні, потрібно ще більше посилити відповідальність емітентів перед власниками облігацій, тому доречно обмежити суму розміщення облігацій розміром власного капіталу емітента або сумою забезпечення, наданого гарантом;

- c) рішення про кожне окреме розміщення облігацій приймає орган керівництва емітента. Після початку розміщення облігацій забороняється вносити зміни до рішення щодо їх розміщення;
- d) для акціонерних товариств допускається можливість конвертації облігацій на акції власного випуску, які викуплені у акціонерів;
- e) процентний дохід по облігаціям сплачується у строки і у розмірах, які встановлені рішенням про розміщення;
- f) після закінчення строку розміщення емітент повинен повідомити та викупити сплачені облігації у їх власника.

Існує два шляхи випуску облігацій [3, с.9-13]:

1. Відкрите розміщення облігацій;
2. Закрите розміщення облігацій.

Згідно п.1, ст.28 Закону України „Про цінні папери і фондовий ринок”, відкрите розміщення – це відчуження облігацій на підставі публікації у засобах масової інформації або об’яви любым іншим засобом про продаж цінних паперів невизначеної кількості. Це розміщення передбачає пропозицію облігацій не менш, чим 100 юридичним і (або) фізичним особам.

Згідно п.2, ст.28 Закону України „Про цінні папери і фондовий ринок”, закрите розміщення облігацій пропонують обумовленому колу осіб, кількість яких не може перевищувати 100 юридичних і (або) фізичних осіб. Це розміщення емітент виконує самостійно.

Зрозуміло, що знайти більш, ніж 100 юридичних і (або) фізичних осіб в умовах економічної кризи складно. Тому, найбільше поширення знайшла закрита емісія облігацій.

Під час емісії та погашення облігацій закритого розміщення підприємству необхідно:

- уповноваженим органом прийняти рішення про закриття розміщення цінних паперів;
- зареєструватися у Державному Комітеті Цінних Паперів Фондового Ринку (ДКЦПФР) випуску облігацій;
- забезпечити підтвердження права власності на облігації;
- розмістити облігації у затвердженому колі юридичних і (або) фізичних осіб;
- затвердити результати розміщення облігацій органом управління емітента;
- зареєструвати звіт про результати розміщення облігацій у ДКЦПФР і отримати свідоцтво про реєстрацію випуску облігацій;
- погасити облігації у відповідний строк;
- надати звіт про погашення облігацій у ДКЦПФР.

Для закритого розміщення облігацій підприємству необхідно підготувати низку документів, які підтверджують його фінансову стійкість:

- фінансову звітність за звітний період, попередній квартал і рік, в якому подаються документи на реєстрацію. А для акціонерних товариств – фінансову звітність за три завершених фінансових роки, затверджених аудитором;
- аудиторський висновок за звітний період, попередній квартал. А для акціонерних товариств – за три завершених фінансових роки;
- довідку про депозитарій, з яким укладено договір на обслуговування випуску (для бездокументарної форми), або реєстратора, який веде реєстр власників іменних облігацій (для документарної форми);

В останні роки отримало розповсюдження інвестування та фінансування житлового будівництва з використанням недержавних коштів, залучених у фізичних та юридичних осіб шляхом розміщення цільових облігацій.

Емітентом таких облігацій можуть бути:

- власник земельної ділянки;
- особа, яка отримала право на постійне користування земельною ділянкою;
 - орендар земельної ділянки, який забезпечує виконання зобов'язань по цільовим облігаціям.

Емітент має право випускати іменні облігації в документарній або бездокументарній формі. Загальна номінальна сума емісії цільових облігацій не може перевищувати вартість будівництва житлового об'єкту, згідно проектній документації.

Емітент не має права вносити зміни у рішення стосовно розміщення, проекту емісії облігацій.

Крім вищеназваних документів, емітенту необхідно надати до ДКЦПФР:

- копію правостановлюючих документів на земельну ділянку (державний акт на право постійного використання земельної ділянки або договір оренди землі);
- копію дозволу на виконання будівельних робіт;
- копію договору-підряду між замовником і будівельною організацією;
- копію рішення про затвердження проектної документації;
- копію ліцензії на будівельну діяльність.

На протязі всього періоду розміщення облігацій емітент надає у ДКЦПФР щоквартально, починаючи з дати реєстрації та випуску:

- звіт про стан будівництва об'єкту;
- звіт про свій фінансовий стан.

Для відзеркалення у бухгалтерському обліку випущених облігацій підприємства-емітенти користуються П(С)БО 11 "Зобов'язання" та П(С) БО 13 "Фінансові інструменти".

Для відображення обліку довгострокових облігацій Планом рахунків передбачено рахунок 52 „Довгострокові зобов'язання за облігаціями”, на трьох субрахунках якого передбачено вести облік їх номінальної вартості, а також нарахування премії чи дисконту за випущеними облігаціями.

Для обліку короткострокових і середньострокових облігацій такого рахунку не передбачено.

На практиці підприємства-емітенти, як правило, використовують для обліку короткострокових і середньострокових облігацій рахунок 685 „Розрахунки з іншими кредиторами”. Але, загальновідомо, що на цьому рахунку обліковується кредиторська заборгованість за різні роботи та послуги і кількість контрагентів достатньо велика, що ускладнює аналітичний облік інвесторів по облігаціям.

Доцільно ввести до рахунку 60 „Короткострокові позики” субрахунок 607 „Зобов'язання по короткостроковим і середньостроковим облігаціям”. Це посилить контроль за обліком цих облігацій та нарахуванням відсотків по них.

Висновки і перспективи подальших розробок. Виходячи з проведеного дослідження можна зробити висновок, що в період економічної кризи в Україні у багатьох підприємств виникає необхідність у залученні позикового капіталу у вигляді емісії облігацій.

Відповідно до ст. 164 ГКУ, суб'єктам господарювання забороняється випуск облігацій для покриття збитків, пов'язаних з господарською діяльністю. Тому, випуск та розміщення облігацій можуть здійснювати тільки ті підприємства, які мають бездоганні фінансові показники за попередній та сучасний періоди, а саме – власний капітал емітента не може бути меншим, ніж розмір емісії облігацій.

Для власників облігацій важливим є забезпечення виконання обов'язків емітента у частині своєчасного погашення боргу. Тому, найбільш доцільним є випуск облігацій, забезпечених третіми особами.

Потребує удосконалення облік короткострокових та середньострокових облігацій на бухгалтерських рахунках, що посилить контроль за їх аналітичним обліком.

Література

1. Сорокин В.С. Развитие торговой сети // Таврия-В. – 2009. – № 4. – С. 16.
2. Кривоносова О.П. Облигационный заем предприятия: правила выпуска // Все о бухгалтерском учете. – 2007. – № 82. – С. 11-13.
3. Кривоносова О.П. Размещение облигаций // Все о бухгалтерском учете. – 2007. – № 83. – С. 9-11.
4. Закон України “Про цінні папери і фондовий ринок” № 3480 – IV від 23.02.2006 р. – К.: Мета-Інформ, 2007. – 76 с.
5. Хозяйственный кодекс Украины от 01.01.2004 г. (с изменениями и дополнениями от 15.04.2008 г.) // Блиц-информ бухгалтерия. – Вып. 4, 2008 г. – 90 с.